

Для посилання:

Топузова А. В. Зміст і структура шкільної географічної освіти в діяльності українського географічного товариства [Текст] / А. В. Топузова // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 227–232.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

А. В. Топузова,
Інститут педагогіки НАПН України

Постановка проблеми. Формування змісту шкільної географічної освіти залишається актуальним, що пов'язано з новою концепцією розвитку освіти в умовах 11-річної середньої школи. Відтак, реформа середньої освіти пов'язана зі створенням нового державного базового стандарту, типових навчальних планів, новітніх навчальних програм, а також шкільних підручників нового покоління, зміст яких має бути спрямованим на сприяння здобуттю учнями нових знань, зокрема ефективному формуванню затребуваних часом умінь і навичок (якщо випускники школи матимуть намір пов'язати своє майбутнє з відповідним профілем) з метою компетентного впровадження в життя новітніх географічних технологій.

Аналіз останніх досліджень. У своїй доповіді президент Українського географічного товариства П. Шищенко зазначає, що структура змісту географічної освіти має органічно поєднуватися з її ступеневістю. У середній школі ідеальним було б дотримання Міжнародної хартії географічної освіти: географія має вивчатися у всіх класах. Перехід на функціонування старшої школи як профільної, існування паралельних навчальних систем, поява в базовому навчальному плані додаткових галузей знань створює відмінну від існуючої ситуацію з визначенням структури географічної освіти в початковій, основній і старшій школі, визначення місця і співвідношення географічних дисциплін в навчальних планах [1].

Формулювання цілей статті. Проаналізувати: основні процеси оновлення змісту шкільних підручників з географії; діяльність Українського географічного товариства, його вплив на розвиток шкільної географічної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах.

Основна частина. Слід зазначити, що навіть за умов реформування географічної шкільної освіти географія залишиться єдиним предметом, який розкриватиме суть і закономірності просторово-часової диференціації географічної оболонки як природно-екологічної і соціально-економічної системи. Це дає змогу впевнено говорити про визначення об'єктивного і предметного змісту географії та її місце і роль у формуванні загальної освіти і культури учня. Свою думку з цього викладає головний редактор газети «Красназнавство. Географія. Туризм» В. Серебрій, зазначаючи, що головну увагу в модернізації географічної освіти треба приділити змісту освіти, його неперервності і переходу від «освіти на все життя», до «освіти через все життя [2]».

Наголошуємо, що в умовах технологізації суспільства слід пришвидшувати процеси оновлення шкільної географії, починаючи зі створення державних стандартів, навчальних програм і шкільних підручників як для основної, так і старшої школи. Безсумнівними залишаються певні позиції, які мають враховуватися авторами шкільних підручників, а саме: роль і місце України в світі; освіта стійкого розвитку; екологічні і глобалізаційні тенденції розвитку держав світу тощо. У колективній праці «Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ столітті» реалізовано однойменний проект, у якому «здійснено аналіз виконання в Україні рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку» [4]. Підкреслимо, що питання сталого розвитку висвітлено у пропозиціях і зауваженнях до проекту Концепції переходу України до сталого розвитку, що була обговорена на спільному засіданні Наукової ради НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку та Національного комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». У цій праці розглянуто тенденції зміни основних компонентів природи, галузей господарства і

народонаселення, наслідки взаємодії суспільства і природи, а також основні напрями й механізми забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

Зазначимо, що науковими підрозділами Інституту педагогіки НАПН та НАНУ України, здобуті вагомі результати комплексних і географічних досліджень, які є принциповими положеннями в розвитку шкільної географічної освіти в Україні: передусім, це компетентнісне й особистісно орієнтоване навчання, концептуальні засади регіональних конструктивно-географічних досліджень, спрямованих на оптимізацію регіонального природокористування, розв'язання нових завдань географії в інформаційному суспільстві, розвиток інфраструктури просторових даних і формування знань про перспективу розвитку регіонів України, а також удосконалення змісту шкільних курсів географії, що уможливить підвищення практичної спрямованості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Тож, відповідно, орієнтація географічних знань має бути безпосередньо пов'язана з життям людей, з їхнім відповідальним ставленням до навколишнього середовища, а також загалом існуванням людини на планеті Земля.

У зв'язку з викладеним, зазначимо, що на засіданнях географічного товариства неодноразово піднімалися питання про необхідність змін у структурі географічної освіти, оновленні її змісту й засобів навчання, які мають бути пов'язані з професійними навичками старшокласників, спрямованих на реалізацію навчальних програм. На наш погляд, викладання курсу географії України потребує збільшення часу його вивчення, що дасть змогу оновити технологію вивчення й удосконалити структуру і зміст цього курсу. У своїй праці О. Плахотник компетентно зауважує, що основу географічної освіти, в тому числі і шкільної, становить наукова методологія, змістовність викладання і вивчення географії як фундаментальної науки і загальноосвітньої базової дисципліни в школах, середніх і вищих навчальних закладах. Проблеми географічної освіти, шляхи вдосконалення навчальних планів і програм підготовки вчителів географії, поглиблення змісту шкільних курсів географії визначаються науково-методичним рівнем самої науки, основними принципами і стратегічними цілями розвитку освіти в Україні, викладеними в Законі «Про освіту» [3].

До викладеного долучимо думку про те, що географічна освіта ґрунтується на принципах гуманізації, демократизації, інтеграції, диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу. Матеріали вітчизняних географічних з'їздів, конференцій, семінарів, наукових досліджень свідчать, що нині в Україні тривають наукові розробки, здійснюються дисертаційні дослідження, пов'язані з гуманізацією і гуманітаризацією навчальних дисциплін природничого циклу, географічної освіти шкільних курсів географії, що передбачають виявлення і розвиток творчих здібностей учнів та методику її реалізації на уроках. Спираючись на зазначені принципи, колектив лабораторії географічної і економічної освіти Інституту педагогіки НАПН України (О. Топузov, Г. Ісаєва, О. Кравчук, Л. Круглик, О. Надтока, Т. Назаренко, В. Яценко та ін.) розробили Концепцію географічної освіти в профільній школі. У цій концепції чітко сформульовані її мета, головні завдання, методичне обґрунтування, структура, визначена логіка і технології організації навчально-виховного процесу [7].

Питанням теорії і практики гуманітаризації природничих дисциплін присвячені публікації І. Гашенко, І. Бичкової, В. Пестушко та ін., які висвітлюють методологічні й методичні проблеми гуманітаризації процесу навчання в загальноосвітній школі. Окрім того, українське географічне товариство здійснювало наукову програму, якою передбачалося комплексне вивчення природи і господарства України, зокрема питань топографії, орографії, гідрології, ґрунтів, клімату, рослинного і тваринного світу, населення та історії поселень, шляхів сполучення, охорони природи тощо. Не залишилися поза увагою питання культури, історії, літератури, етнографії, освіти, мови [5].

Слід наголосити, що за пріоритет у шкільній освіті на всіх її ступенях вважається розвиток особистості у процесі своєї життєдіяльності. З огляду на це, результативність може бути забезпечена виваженим програмовим змістом підручників нового покоління, які піднімуть на високий рівень важливість здобуття географічних знань і потребу в них кожної

особистості. Таке високе і відповідальне завдання покладає на науковців і практиків як єдиний цілісний колектив об'єктивно і чітко, серцем і словом відобразити у змісті навчальних книг взаємозв'язки природних об'єктів і явищ, на авторитетних прикладах показувати, як слід адаптуватися до навколишньої природи і соціального середовища, навчати орієнтуватися у природно-соціальному просторі, переконуючи, що без цього годі сподіватися на повноцінну реалізацію себе як людини, себе як громадянина незалежної держави.

Тож, з огляду на викладене, наголошуємо на необхідності у шкільних підручниках з географії переглянути: обсяг географічних знань, який має забезпечувати якість засвоєння понять, закономірностей тощо; методичну складову, яка сприяла б розвиткові пізнавальної і творчої діяльності учня; практичну складову, яка давала б можливість учневі використовувати здобуті знання. Ми підтримуємо думку науковців, що потрібно у навчальний процес впроваджувати інноваційні технології, які, окрім інтелектуальних, потребують й матеріальних затрат. Це пов'язано з розробкою новітніх підручників, в тому числі електронних, навчальних посібників, а також з розробкою інноваційних методик тощо. Зазначимо, що в збірнику тез, присвячених 130-річчю Українського географічного товариства, йшлося про географічну освіту і науку в Україні, висвітлювалися саме ці питання, шляхи розвитку галузі, а також умови, що активізують цей процес [6].

У матеріалах ІХ з'їзду Українського географічного товариства наголошується, що при доборі навчального матеріалу слід керуватися не критерієм максимуму того, що містить географія як наука, і того, що може засвоїти учень, а тим, наскільки цей зміст відповідає певному віковому періоду, які базові потреби учня він задовольняє, що дає для подальшого розвитку дитини і т.п. [8, 130–131]. Отже, конструюючи зміст шкільної географічної освіти, слід розвантажити його від другорядного матеріалу, зберігаючи науковість, системність, практичну спрямованість з підсиленням прикладного характеру географії, екологізації її змісту та ін. Водночас дуже важливо враховувати краєзнавчий принцип навчання.

Зважаючи на те, що у навчальних програмах відображено не тільки зміст, але й вимоги до результатів навчання, які мають досягатися за діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, слід також акцентувати увагу на тому, чи зможе відтворити учень увесь спектр знань і скористатися ними у житті. (Саме це ми мали на увазі, коли говорили про пріоритети у шкільній освіті на всіх її ступенях, коли наголошували на тому, що результативність може бути забезпечена виваженим програмовим змістом підручників нового покоління, коли зауважували, що слід навчати учнів орієнтуватися у природно-соціальному просторі.) Відтак, виникає одне з найактуальніших питань шкільної географічної освіти: навчально-методичне забезпечення викладання предмета. Не всі підручники, навчальні і методичні посібники є сучасними й практичними для учнів. Виникає завдання створення шкільних підручників і посібників нового покоління, де знайшли б відображення інтерактивні і продуктивні методи навчання географії, спрямовані на розвиток особистості в сучасних умовах життя.

У процесі наукових дискусій з питань співвідношення традиційного й модерністського підходів до процесу розробки і створення новітніх засобів навчання серед учених ведуться упродовж тривалого часу суперечки. В одному питанні вони однакові, це – створення комплексу засобів навчання, що відповідають сучасним науковим, методичним та економічним реаліям життя. Ми вважаємо, що зміст географічної освіти має відповідати навчальним програмам і науково-технічним досягненням географічної науки сьогодення. Утім, обов'язково потрібно (і це наголошується у доповіді Л. І. Зеленської [8, 153]), щоб різке зростання інформаційних потоків не зіштовхувало авторів навчальних книг у бік «енциклопедизму», а спонукало їх до виваженого виокремлення у змісті обов'язкової частини (каркас програми), тобто обов'язкового (з погляду фундаментальності) обсягу знань, які необхідні всім людям. Натомість факультативну (елективну) їх частину можна пропонувати індивідуумам з географічними здібностями та індивідуальними особливостями. Навіть часткова зміна змісту має супроводжуватись експериментальною перевіркою

навчальних закладів різного рівня, перепідготовкою педагогів-географів і створенням нових засобів навчання. Ми також схильні до думки, що слід створювати комплекс засобів навчання, що відповідатиме сучасним науковим, політичним і економічним реаліям, тим паче, з урахуванням нової редакції державних стандартів основної та старшої школи.

Висновок. З огляду на викладене, зазначаємо, що у період між з'їздами шкільна географічна освіта відрізняється динамічністю й спрямована на реалізацію державних стандартів та основних положень Концепції шкільної географічної освіти основної та профільної школи, які спрямовані на удосконалення змісту географічної освіти в цілому. У подальших наукових дослідженнях слід спрямувати розробки шкільних підручників з географії з огляду на концепцію особистісно орієнтованого навчання, яка, безумовно, має узгоджуватися з географічними освітніми цілями й удосконаленням і розробленням надійного інструментарію діагностики і методичного забезпечення підвищення рівня предметної компетентності учнів у процесі вивчення географії.

Література

1. Географічна наука і освіта в Україні [Текст] // Тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 26–27 березня 2003 р.). – К. : ВГЛ «Обрії», 2003. – 366 с.
2. Географія та основи економіки в школі. Концепція географічної освіти в профільній школі [Текст]. – К. – 2009. – № 7–8. – С. 15–17.
3. Звіт про діяльність Українського географічного товариства (за 2004 -2008 роки) [Текст] / Українське географічне товариство. – К., 2008. – С. 2.
4. Краєзнавство. Географія. Туризм [Текст] ; [голов. ред. В. Серебрій]. – К. : Шкільний світ. – № 11. – 2008. – С. 2.
5. Плахотнік О. В. Проблеми формування географічної освіти в Україні [Текст] / О. В. Плахотнік // Україна: географічні проблеми сталого розвитку : зб. наук. праць ; [в 4-х т.]. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 4. – С. 7.
6. Україна: географічні проблеми сталого розвитку: зб. наук. праць [Текст] ; [в 4-х т.]. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – 328 с.
7. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. [Текст] ; [за ред. Л. Г. Руденка : монограф.]. – К. : Академперіодика, 2005. – 320 с.
8. Шищенко П. Г. Концепція змісту географічної освіти [Текст] / П. Г. Шищенко // Географічна наука і освіта в Україні : зб. наук. праць ; [голов. ред. Я. Б. Олійник]. – К. : Фітосоціоцентр, 2000. – С. 5.

У статті розкривається діяльність Українського географічного товариства у формуванні змісту шкільної географії. Акцентується увага на існуванні паралельних систем навчання та роль географії у початковій, основній та старшій школі, визначення місця та співвідношення географії у навчальних планах.

Ключові слова: шкільна географія, Українське географічне товариство, початкова, основна, старша школа.

В статье раскрывается деятельность Украинского географического общества в формировании содержания школьной географии. Обращается внимание на существование параллельных систем обучения и роль географии в начальной, основной и старшей школе, определения места и соотношения географии в учебных планах.

Ключевые слова: школьная география, Украинское географическое общество, начальная, основная, старшая школа.

The article deals with the activities of Ukrainian Geographical Society in shaping the content of school geography. Attention focuses on the existence of parallel systems of education and the role of geography in elementary, middle and high school. The author defines the place and value of geography in the curriculum.

Keywords: school geography, Ukrainian geography society, middle and high school, basic school.